

КРАЉ И КАМЕНОРЕЗАЦ

У прољеће, око Благовијести, љета Господњег 1382. надметали су се над Жупом Драчевицом¹ немирни вјетрови и смирена плавет бокешког мора и неба, прекидани ударима мацола и пијунка из три новоотворена каменолома: Жљебачког, Крушевичког и Ђуричког. Станко Стаменовић као протонеимар, именован повељом од Његовог краљевског височанства Твртка², од јутра до позне вечери, обилазио је мајдане са девет мајстора каменорезаца, приспјелих из свих крајева простране Тврткове земље. Станка је пратио Јевстатије, највећи познавалац камена у мајданима дилем свијета. Он је испитивао сваку громаду, пипао свим прстима, и сваким посебно, прегледао заједно са Станком све ћускије и машкине, мјерио дужину и завршетак клиновима, тежину маљевима и мацолама, преслагао мале маце за марање, глачао длијета, шкалпелине и шкаљаче. Ослушкивао је и мјерио сваки звук послије тешког удара мацоле, и по звуку разазнавао поуздан камен. Знао је он, кад камен тупо зајечи, да је његов коријен дубоко у утроби земље, да је стамен и достојан да буде у темељима грађевине. Када се чује резак звон камена, онда клин лако клизи у срж његову, и то је знак да је упорност и тежина тупих узастопних удараца тешких чекића припитомила тврдоћу камена. У росном мајдану, прво би Јевстатије, а онда Станко језиком кушали камен. Каменорезац никада неће постати неимар, ако макар једном изда

¹ Жупа Драчевица, историјски, била је једна од приморских жупа Травуније. Обухватала је највећи дио простора данашње општине Херцег-Новог.

² Стефан Твртко I Котроманић (1314–1391), био је прво босански бан, а онда је 1377. у манастиру Милешева, крунисан за краља. Његова краљевска титула гласила је: „Краљ свем Србљем: Босне, Поморја и Западних страна”. Твртко је 1382. основао град у Жупи Драчевици, и назвао га Свети Стефан. То је данашњи Херцег-Нови.

камен. Треба умјети осјетити душу камену. Камен не може остарити. Када на њега легну миленијуми и стољећа, он постаје моћнији и поузданији. Он се не да лакомислену и нестрпљену човјеку. Станко се рано предао камену, као сироче, једва стасало за прву обућу. Стриц му, нежења, водио га у каменолом да воду додаје стрпљивим копачима камена; да копачи не дангубе, жеднећи упорно на подорјенској припечи. На првом путу до старог Жљебачког мајдана, стриц је Станку изговорио и завјетну породичну бесједу:

„Запамти, ми Стаменовићи никада ниоткуда нисмо дошли. Са овом обалом и овим кршима срасли смо као и камен. Нас увијек уздиже камен, узајамно се дограђујемо; он брусил нас док ми брусимо њега, а море, ритмом нашег срца, успављује и буди, и наше грађевине, и све обале свијета. Никада не смијеш издати камен. Кад се искрено приближиш камену, осјетиш да му припадаш свим бићем, и он те сам поведе. Један наш Стаменовић бјежао од камена, и окаменио се под нечијим туђим небом. Од тада сви ми носимо клетву као име, и уграђујемо је у покољења и памћење. Увијек имамо само по једног потомка, да опслужује камен, да пише у камену и тако чува и нас и предање.”

Станка је рано понијела боја камена. Око му се оплеменило свим нијансама загонетно-сиве, пригушено-окер, смирено-браон, стидљиво-љубичасте, опрезно-смеђе, тајновито-плаве, непредвидиво-зелене, раздрагано-жуте, смјело-розе, достојанствено-пурпурне...

„Када будеш почео да тражиш и да разумијеваш туђи бол, свој гријех и боју камена, постаћеш човјек достојан камена и градитељства у камену”, ово казивање понављао је Станку Јевстатије, Станков једини искрени пријатељ по камену. Јевстатије је дошао у Драчевицу, ни сам није знао одакле. Са собом је донио легенде и искуства, слике и памћења, пјесме и јадиковке, молитве и клетве, зазор и надања из многих крајева свијета.

„Свако мјесто је вјечито, само је пролазно оно што том мјесту даје облик, боју и мирис”, често је понављао Јевстатије, а он је мирисао на све далеке предјеле, које је Станко тражио у својим градитељским стремљењима и визијама. Уједињени по камену и око камена, развили су узајамно повјерење и наклоност још од првог сусрета. Камен је снага и чврстина у коју може да се смјести, и радост, и патња, и љубав, и зазор, и вјера и пријатељство; и све оно од чега је саздано људско битисање и памћење.

Један град настаје када и легенде о њему, и живи дотле докле те легенде подстичу и храбре мисао и ријеч. Када је Хармонеји, божици градитељског и умјетничког склада, залупало срце од зазора пред разуђеним бојама и облицима Драчевице и цијеле Боке

Которске, чули су се удари првог пијука на улазу у залив. Станко Стаменовић, у ритму срца, почео је градњу новог града. Послије освештања темеља цркве, бедема и кула, Његово краљевско височанство Твртко Први, у присуству бројног народа и свите, изговорио је:

„Нека овај градитељски камен, неимарске руке, град који се рађа, и оне који ће живјети у њему, благослови и чува Господ наш Исус Христос, као и онај који је за Христа први пострадао, од камена и у камену, Свети Стефан Архиђакон. Зато овај град градим вама и мени, а посвећујем га Светом Архиђакону Стефану, првомученику, који је својом невином крвљу освештао сваки камен и сваку истрајност у вјери и у градитељству.”

Сам краљ је, а да Станка није ни погледао, у темеље свога града положио камен из Јерусалима, дијамант из своје круне, и мисао, до које је дошао вишедеценијским владарским увидом:

„Мудро владање је као клесање у камену; мјери се временима која ће тек доћи, а гради оштрим и разуђеним погледом, смиреном и вјештом руком, топлим срцем и разборитим умом.”

Станко је, видно узбуђен, у бедем куле која штити с мора, положио жљебачки гранит обојен пурпурном надом, и молитву:

„Дај Боже да овај град сачува вјеру у човјека, у ријеч, и у градитељство, без обзира на све олује и буре, разорне вјекове и људска посртања; од сада па до у вјеки вјекова, амин.”

Госпава, Станкова жена, племенита рода и истанчаних слутњи, кришом је спустила у темељ бедема топлу сузу, да грије камен и храбри земљу, море и боје Драчевице у невољним временима кад, као таласи, буду ударали о зидине града.

* * *

По завршетку јужне куле Твртко је послао по протонеимара Станка кочију и пратњу, да га доведу у краљев љетњиковач у Дубровнику. Плодним Конавлима, Дубровачком Ријеком, свим Поморјем, Травунијом и Захумљем ширио се мирис раскошног љета, и приче о будућем Твртковом граду.

Док је Станко улазио у раскошну краљеву палату, покушавао је да прибере немирне кораке. Послије дочека код Твртковог настојатеља палате, Станка су увели у пространу и раскошно освијетљену Тврткову собу за пријем. Сам краљ је сједио у високој столици опшивеној пурпурном срмом, са позлаћеним рукохватима. На врху наслона била је вјешто дизајнирана Милешевска круна, тек да краљеви посјетиоци и гости ни на тренутак не забораве значај онога због кога су оvdје. Наспрам Тврткове столице, на источном

зиду, био је мали иконостас. Изнад иконе Св. Стефана Дечанског горило је златно кандило. Из очију светог краља, двапут ослијепљеног, искрио је опрост поколењима, али и опомена; колико је често магловита и танана граница између узвишености и посрнућа; истинског сјаја и заслијепљености.

Твртко се мало придигао, а Станко мало повио у знак сусрета и нијемог поздрава. Настојник и собар су се повукли нечујно, када је Твртко благо подигао лијеву руку, а десном показа Станку на кадифену столицу са краљеве лијеве стране. Станко се полако спустио, као низ литицу. Настао је тајац, онај згуснути, који траје само неколико тренутака, а има боју и укус свевремене тјескобе.

„Само у овој палати могу да се предам тишини”, краљ је проговорио лагано из посебног тоналитета, „а заодјенути се тишином не значи предати се ћутању већ говор водити ономе што ће тек доћи.”

„Ја клешем у тишини да бих говорио са поколењима,” Станко је одговорио из истог тоналитета.

Први пут су им се срели погледи. У краљевим очима сијала је благонаклоност, а у неимаровим сигурност, која је одагнала сву малопређашну тјескобу.

„И ти се клесањем, као и ја владавином, предајеш памћењу; а памћење је најдубља спона са трајањем.”

„Памћење је вјера у будућност, и давање себе свијету који ће тек доћи”, Станко је са неочекиваном лакоћом прихватио дијалог са краљем.

„Али, то је и наставак патње”, краљ је наставио истом, смирујућом дикцијом.

„У патњи која ће доћи има неке узбуђујуће љепоте, и напете узвишености, која и градитељству, и животу, даје дубљи смисао”, у Станковом гласу нарастала је звонкост и сигурност.

„Владар нужно себе даје свијету који ће доћи, али и најстрашнијој усамљености у садашњости. Та осама, то је оно што веже мене и тебе; моћног владара и моћног неимара.”

Станку је изненада заиграла неимарска десница, као пред тврдом стијеном. Краљ је то одмах примијетио, и његова рука, која носи моћно жезло, спустила се топло и лагано на неимарову руку; да је примири, да је охрабри, да је надахне; или да је опомене.

„А љубав, какве она има везе са патњом и усамљеношћу владара и неимара?”, Станко је спустио глас до баса, „можда недостатак оне истинске љубави појачава, не само патњу него и жељу за влашћу, као и жељу за градитељством?”

„У загрљају власти нема простора за љубав”, груну краљ подигавши десну обрву. У оку му је треперио одсјај кандила и љетњег сутона.

„Владар воли власт, а градитељ своју грађевину, ни један ни други не виде јасно другога човјека”, проциједи Станко кроз сиви поглед.

Истинска љубав је само у трагању, а трагање је блуд са временом. Лутање је најдивнија слобода времена. Да није лутања, вријеме би било зауздано и умртвљено у свом суровом реду и поретку: остала би неисказана казија, неопјеване пјесме, недоклесане грађевине, замрзла би се предања и легенде; били бисмо ниједи пред будућношћу и пред историјом. Лутање је моћно писмо времен.

„Крв је суштинско писмо историје”, краљ је изговорио скрушено, као на исповиједи.

„Ја пишем каменом и у камену, да бих украсио тај рукопис”, Станко је бесједио занесено, као уз лиру.

Неимарство је, као и сва умјетност; и снага, и превара, покушај да се доскочи ономе што је недохватно, да се укроти пролазност. Човјек, гледа у будућност, а умире у садашњости.

„Само обичан човјек, онај кога не притишће бремене историјског времена, умире у садашњости”, Твртко је посебно наглашавао сваку ријеч.

„Шта је историјско вријеме, Ваше краљевско Височанство?”

„Историјско вријеме је вријеме које је заробљено људским памћењем, а људско памћење увијек носи печат људских слабости.”

„Али, памћење носи и печат људских врлина и надахнућа”, у Станковом гласу осјећао се укус камена и соли.

„Надахнуће је врлина младости и неимарства, а власт...”, краљ је прогутао остатак мисли.

„Само надахнуће обликовано стрпљењем даје умијеће и мисао; и краљевању, и градитељству, и животу, и памћењу, и историји”, неимар је покушао да доврши краљеву прекинуту мисао.

Твртко се помјерио у својој краљевској столици, и гласом опрезним, као да прибира вјекове, изговорио: „Историја има мутно око. Мјеру памћењу даје предање, а не историја.”

Онда је краљ заћутао. Оним тешким, надмоћним ћутом, од кога живе легенде и предања.

Станко је изашао из краљеве палате.

Овакви сусрети могу бити само у позни сутон, кад се нагло преображавају и гасну медитеранске боје, и оживљава неимарска машта и мисао свих каменорезаца и свих владара земљиног шара.